

INTRODUCCIÓ BREU A LA *BIBLIOTECA FERRATER MORA*.

Una biblioteca personal i pública. Tot sovint es diu que la cara és el mirall de l'ànima. De vegades també se sent a dir que, a partir d'una certa edat, la gent té la cara que es mereix. En tots dos casos el que es vol dir, normalment, és que, segons com, la cara expressa la manera de ser de la gent, n'explica la història, en revela les intencions, en descobreix l'estat d'ànim, li fa justícia. Aparentment, la cara d'una persona diu molt d'ella, tant de la persona que ha sigut, com de la que és, com de la que vol ser.

Doncs bé, no sembla que hi hagi cap raó –més aviat al contrari- perquè no puguem dir el mateix de les biblioteques personals –és a dir, del conjunt de llibres que un individu va recopilant al llarg dels anys, per a ús i satisfacció propis. I és que fixar-se en els llibres que una persona té a casa sembla ser una manera excel·lent de fer-se una idea de la persona en qüestió. De vegades, fins i tot es pot pensar que el que s'arriba a saber d'aquesta manera equival a un coneixement gairebé íntim d'alguns aspectes d'aquella persona -fer-se una biblioteca personal no és exactament el mateix que col·leccionar segells o cromos. Això explicaria que alguna gent recelosa del que és seu, tendeixi a fer-se l'estudi i la biblioteca en un lloc apartat de la vista dels convidats circumstancials i dels visitants inesperats. També ajudaria a explicar, però, la justa importància i la qualitat del gest que una persona té amb una altra quan la convida a fer una ullada a la seva biblioteca. Aquest fet, crec, per molt obvi que sigui, és el primer que hem de tenir en compte quan parlem de la *Biblioteca Ferrater Mora*.

El gest de llegar el fons de la seva biblioteca a la càtedra que porta el seu nom i a la Universitat de Girona ha d'interpretar-se, abans que res, doncs, com una invitació privilegiada a conèixer més profundament la persona i la figura intel·lectual de Josep Ferrater Mora. Evidentment, cadascú pot acostar-se a la biblioteca amb els interessos concrets que tingui i usar-la al seu aire per a satisfer les dèries que siguin. En aquest sentit, cal dir que la Biblioteca Ferrater pot complaure gent amb inquietuds ben diverses i particulars, perquè Ferrater Mora va ser un intel·lectual amb una curiositat i un afany de saber enormes -un humanista amb totes les de la llei, m'atreviria a dir. En una ocasió, algú va arribar a afirmar que «no hi ha res, culturalment parlant, que sigui aliè a

Ferrater»¹. Això no treu, tanmateix, com hem dit, que el conjunt de llibres de la biblioteca no conformi, en primer lloc, una unitat específica i única en relació amb l'home que els va aplegar. Des d'aquest punt de vista, doncs, podríem distingir entre dos possibles grups d'interessos en relació amb el contingut d'aquesta biblioteca: d'una banda, hi haurà aquelles persones que voldran consultar els llibres de la biblioteca; de l'altra, hi haurà aquelles altres que, en realitat, voldran consultar i conèixer la biblioteca en conjunt i els seus llibres –un tipus de lector no exclou pas l'altre, és clar. En aquesta breu introducció voldríem oferir quatre comentaris a tall d'orientació per tal de satisfer tots dos grups.

Obra, facetes productives i exili. Probablement, una bona manera d'acostar-se a la biblioteca sigui fer-ho a través de les facetes productives de Ferrater Mora. La primera en importància, òbviament, és la de filòsof. Ferrater Mora fou, sobretot, un filòsof –sens dubte, un dels filòsofs espanyols més importants del segle XX. El fons de la biblioteca ho reflecteix ben clarament: la gran majoria de llibres i revistes que hi trobem tracten de filosofia. Ara bé, Ferrater no fou pas solament un filòsof. És molt interessant adonar-se que la seva activitat productiva ultrapassa l'àmbit acadèmic de la filosofia. En particular, cal destacar les seves facetes com a escriptor i com a cineasta. Tanmateix, per entendre bé i situar en el seu context el fons bibliogràfic corresponent a aquestes tres facetes productives és important que tinguem en compte encara un altre aspecte molt important de la vida de Ferrater: la seva condició d'exiliat català i espanyol; un exili que es desenvolupa, primer, a Hispanoamèrica (Cuba i Xile) i, després, a partir del 1947, als Estats Units. Ferrater Mora, per dir-ho així, sempre fou –o li tocà de ser– un exiliat republicà de la Guerra Civil. No obstant això, Ferrater no es va compadir mai de si mateix, ni tampoc no es va deixar vèncer mai per la temptadora nostàlgia. Al contrari, va fer un gran esforç per adaptar-se a les circumstàncies que podien afavorir més la seva condició de pensador i intel·lectual; és a dir, va saber aprofitar i treballar intensament en un dels poc llocs on, en aquella època, després de la II Guerra Mundial, hi havia realment l'oportunitat i els mitjans adequats per a desenvolupar un pensament actual i seriós –els EEUU. La virtut, el valor per a la filosofia espanyola i catalana, i la font de l'originalitat de la seva obra s'han d'entendre justament en relació amb la gran capacitat de Ferrater per “integrar-se” en els corrents intel·lectuals més importants de l'època i

¹ J. MARICHAL. «El pensamiento español trasterrado (1939-1979). Dins *Cultura, sociedad y política en el mundo actual*. Guadalajara: U.I.M.P, 1981, p. 133.

fer-se'ls seus amb totes les seves complexitats i tots els seus matisos. La seva biblioteca personal reflecteix tot això, d'alguna manera. Si ens fixem en la relació nombre de llibres-any i lloc d'edició, per exemple, podem veure que es tracta principalment d'una biblioteca feta als EEUU, durant els últims vint, trenta anys de la vida de Ferrater, quan la seva situació professional és del tot estable i, per tant, disposa de mitjans econòmics per a adquirir les obres que més li interessien.

La biblioteca del Ferrater cineasta. Una mostra del que acabem de dir és la part de la biblioteca sobre cinema. És veritat que Ferrater va interessar-se sempre pel cinema. Ja de ben jove havia escrit algun article sobre pel·lícules i crítica cinematogràfica (un dels primers remuntaria fins al 1935: «Esquemas sobre el cine», *Hoja literaria*). Tanmateix, el més probable és que si no hagués anat a parar als EEUU no hauria pogut practicar mai aquest art, ni reflexionar-hi com finalment va poder fer –si més no, no li hauria estat tan fàcil. Una mostra evident, en la biblioteca, de l'interès de Ferrater pel cinema i la producció cinematogràfica, per exemple, són les subscripcions a revistes com ara *American cinematographer*, *American film magazine*, *Filmmakers Newsletter*, *Moving Image*, *Today's filmmaker*, etc. La interessant producció cinematogràfica de Ferrater - que la Càtedra Ferrater Mora acabarà dipositant sencera a la Filmoteca de Catalunya, per raons de conservació- mereixeria ben bé una introducció a part que ara no podem fer –i on caldria tenir present, per exemple, que Ferrater era amic personal de Néstor Almendros, el genial fotògraf. El que sí podem destacar, en tot cas, és el seu llibre *Cine sin filosofías* (Esti-Arte, 1974), on s'hi poden trobar guions i fotogrames d'algunes de les pel·lícules de Ferrater (*La llamada*, *De vuelta al pelotón de ejecución*, etc.). El títol mateix del llibre, però, “Cine sin filosofías”, es mereix un petit comentari, perquè, d'alguna manera, ens indica la forma que tenia Ferrater d'entendre l'art com una producció autònoma, independent de les altres àrees del saber, com ara la filosofia. Ferrater sempre va ser molt sensible a la relació entre el contingut i la forma. Segons ell, -i aquesta seria una constant de tota la seva obra- no podem separar el contingut de la forma: quan parlem de filosofia, hem d'utilitzar una forma adequada per a l'activitat filosòfica; quan fem cinema, una altra; quan es fa literatura, encara una altra.

La biblioteca del Ferrater escriptor. Ferrater va practicar d'una forma ben notable el gènere literari i la crítica literària. D'entre les seves obres, cal destacar, per exemple, *Siete relatos capitales* (1979), *Claudia, mi Claudia* (1982), *Voltaire en Nueva York*

(1985), *La señorita Goldie* (1991), etc. És possible que el fet que Ferrater estigués a l'exili amb d'altres escriptors catalans i espanyols amb qui, d'una manera o d'una altra, mantenia un contacte, col·laborés a despertar i a consolidar el seu interès per la literatura. D'entrada, en les lleixes de la seva biblioteca podem trobar algunes de les revistes més emblemàtiques de l'exili espanyol com, per exemple, *Ruedo Ibérico*, i també altres revistes sud-americanes de renom literari en les quals els exiliats espanyols publicaven sovint, com ara *El Sur*, del consell de redacció de la qual formava part Jorge Luis Borges). D'altra banda, cal tenir present que Ferrater era un bon amic de Joan Oliver i de Xavier Benguerel, per exemple, i que es cartejava sovint amb ells (hi ha un llibre sobre la correspondència Oliver-Ferrater: *Joan Oliver-Josep Ferrater Mora: joc de cartes*, Ed. 62, 1988). Més endavant, quan Ferrater ja s'havia fet un nom i residia als EEUU, alguns escriptors es van fixar en ell i van voler mantenir-hi un cert contacte; aquest és el cas, per exemple, de Josep Pla, que li va dedicar un dels seus «homenots», després d'anar-lo a visitar a Pennsylvania (*Homenots: segona sèrie*, Destino, 1970, pp.127-174). Així doncs, l'apartat de literatura espanyola i catalana és ben remarcable. Hom hi pot veure, a més, l'interès que Ferrater tenia per seguir i conèixer els nous escriptors d'aquestes literatures. Cal fer notar, tanmateix, que l'interès de Ferrater per la literatura no es limitava als seus orígens hispànics. L'apartat corresponent a la literatura anglosaxona, i en particular a l'americana, és gairebé tan extens com el dedicat a la literatura espanyola, fet que ens permet concloure que Ferrater s'interessava tant per la literatura dels seus conciutadans espanyols com per la literatura del país que l'havia acollit –cal destacar d'una forma especial, potser, el nombre considerable d'obres de Gore Vidal, per exemple. D'altra banda, també caldria mencionar la importància dels apartats de literatura alemanya (Ferrater llegia Goethe amb delit) i literatura francesa (Ferrater va destacar sempre per les seves habilitats lingüístiques i dominava tant el francès, com l'alemany).

La biblioteca del Ferrater filòsof. La part més extensa, important i significativa de totes, però, és sens dubte la corresponent a obres de filosofia. De Ferrater com a filòsof se sol dir que al llarg de la seva carrera va desenvolupar principalment dues tasques: una de divulgadora i expositora; i una altra de més creadora i personal. Algú podria voler adoptar, doncs, com a criteri per esclarir els interessos filosòfics de Ferrater a través de la seva biblioteca una divisió d'aquesta mena. Així, tindriem aquelles obres que Ferrater va fer servir per als seus llibres de caràcter divulgador (sobre filòsofs espanyols i

europèus, sobre lògica matemàtica, sobre filosofia analítica, sobre filosofia del llenguatge, etc.), i aquelles altres obres que Ferrater tenia per interès propi, pels seus *petits plaisirs*, i que hauria fet servir per a desenvolupar la seva pròpia filosofia (en aquest apartat caldria destacar el gran nombre i l'actualitat de llibres sobre ontologia, epistemologia, filosofia de la ciència, filosofia del llenguatge, etc.). Aquest criteri classificatori té el seu interès i la seva utilitat. I respon, d'alguna manera, al treball efectiu de Ferrater Mora. Però també té els seus problemes. D'entrada, per exemple, és fa difícil de pensar que aquesta biblioteca fos l'eina de treball principal que va fer servir Ferrater per elaborar la seva obra divulgadora més representativa i universal: el *Diccionario de Filosofía*. El *Diccionario*, l'obra que Ferrater va fer i refer constantment des de la seva primera edició a Mèxic el 1941, és una obra tan monumental i completa que només s'explica per la possibilitat que tenia l'autor d'accedir a fons de documentació exhaustives com ara la notable biblioteca de la Universitat de Bryn Mawr, l'excel·lent biblioteca de la Universitat de Filadèlfia, la insuperable Biblioteca de Nova York, o qualsevol altra de les fenomenals biblioteques de les grans universitats americanes. El que sí té la Biblioteca Ferrater són les obres completes i en llengua original de la major part dels pensadors més importants de la història de la filosofia –la biblioteca, en aquest sentit, és més interessant per les obres originals d'autor que no pas per les obres d'estudi d'autors. Fins i tot podem trobar algunes edicions antigues d'obres clàssiques –que Ferrater devia adquirir en botigues de llibres vells en algun dels seus viatges a París–, com ara l'edició en francès de Paul Janet de les obres de Leibniz (1866), l'edició d'Immanuel Bekker de les obres d'Aristòtil (1837), o l'edició de 1820 del *Dictionnaire historique et critique* de Pierre Bayle. Sens dubte Ferrater deuria fer servir aquestes obres d'autors per a l'elaboració del seu diccionari. Però també les deuria fer servir per a molts altres projectes.

Una altra dificultat que té el criteri classificatori apuntat abans afecta la distinció mateixa entre obra de divulgació i obra de creació: Que potser no és una obra ben personal el *Diccionario*, per exemple? Que no diu prou, aquesta obra, de la personalitat i de la manera de fer del seu autor? Que no diu prou de la figura filosòfica de Ferrater la seva tasca divulgadora? A mi em sembla que sí. En aquest sentit, és interessant recordar la controvertible opinió de Pla, segons la qual, malgrat ser una obra «d'informació i d'exposició», el *Diccionario* és «el treball més personal» de Ferrater.

Per aquesta raó, a qui volgués disposar d'alguna mena de criteri per tal d'acostar-se al Ferrater filòsof a través de la seva biblioteca, jo li proposaria que adoptés, més aviat, una altra perspectiva. Aquesta alternativa consistiria a veure Ferrater, per dir-ho així, com un pont o, fins i tot, un punt d'unió i conflicte entre diverses tradicions i maneres de fer filosofia –aquí faríem servir «pont» en el sentit més ampli de la paraula, a fi d'incloure-hi també la idea de punt de connexió entre persones d'àmbits diferents. La biblioteca, un altre cop, reflectiria aquesta realitat.

(i) Per començar, es podria considerar que, en certa manera, Ferrater representa una mena de pont entre la manera catalana i la manera espanyola de fer filosofia o d'encarar-se al món. No ha quedat mai gaire clar què significa l'una i què implica l'altra; i ara, malauradament, no podem pas tocar aquesta qüestió. En qualsevol cas, sembla que Ferrater hi veia una certa diferència entre maneres de fer i de pensar – Ferrater pertany a una generació on el «problema de España» encara és viu i problemàtic i on, igualment, encara es parla de «formes de vida catalanes». De la banda espanyola hauríem de situar les obres dels filòsofs espanyols de més renom internacional, com ara Unamuno i Ortega y Gasset, el pensament dels quals Ferrater va estudiar i difondre; de la banda catalana, caldria situar aquells filòsofs que, segons l'opinió d'Eduard Nicol, conformen l'anomenada «Escola de Barcelona»: és a dir, el grup format, entre d'altres, per Joaquim Llaró Vidal, Jaume Balmes, Xavier Llorens i Barba, els germans Carreras Artau i Joaquim Xirau; també s'hi podrien incloure els deixebles d'aquest últim, entre els quals Ferrater s'inclou, a més a més del fill Ramon Xirau, Josep Calsamiglia i Jordi Maragall, entre d'altres.

(ii) En segon lloc, i sense desvincular-la totalment de la perspectiva anterior, podríem veure Ferrater també com una mena de pont entre la filosofia espanyola i catalana, d'una banda, i la filosofia sud-americana, de l'altra. Aquesta perspectiva ens ajudaria a situar totes aquelles obres que provenen dels contactes amb l'exili espanyol (Juan David García Bacca, José Gaos, María Zambrano, etc.) i de les relacions amb les universitats sud-americanes. Un repàs per la secció de l'hemeroteca de la biblioteca ens demostra el grau de connexió que Ferrater mantenia amb el continent hispanoamericà. També s'hi pot notar, però, que aquest grau de connexió va anar perdent força amb els anys.

(iii) La tercera forma de veure Ferrater com un punt d'unió i conflicte entre diferents tradicions i perspectives és segurament la més interessant de totes a fi d'entendre la seva producció filosòfica «més original». Es tracta de la relació entre la tradició europea o continental i la tradició anglosaxona de fer filosofia. Ferrater, abans de marxar a l'exili, coneix bé -gràcies al mestratge de Joaquim Xirau, sobretot- alguns dels corrents importants de la filosofia europea de l'època –aquí cal remarcar també que a la Universitat de Barcelona hi ensenyà durant uns anys, fins a l'esclat de la Guerra Civil, el filòsof alemany P. L. Landsberg, que era deixeble de Scheler i que defensava una filosofia de caràcter personalista. En aquest sentit, podem veure com en les seves primeres obres més personals–*El sentido de la muerte* (1947), per exemple- Ferrater es mou a l'interior del paradigma europeu existencialista i fenomenològic. Amb l'arribada als EEUU, però, Ferrater evoluciona cap a formes d'assaig «menys literàries i més filosòfiques». En aquest país, Ferrater s'adona i constata que hi ha hagut un «canvi de marxa en la filosofia» (*Cambio de marcha en filosofía*, 1974), un canvi relacionat amb el «gir lingüístic» i al qual no té gaires dificultats a afegir-se. Ferrater Mora s'adhereix per afinitats de caràcter, podríem dir, a l'estil de fer filosofia anglosaxó. No obstant això, Ferrater continua estant vinculat, d'alguna manera, a la tradició europea. Arribem així, a *De la materia a la razón* (1979), un dels llibres on se'ns presenten algunes de les propostes filosòfiques més originals de Ferrater (l'integracionisme revisat, la idea del continu de la realitat, etc.). L'interessant aquí és que amb la seva biblioteca podem resseguir perfectament l'evolució de Ferrater cap a l'estil analític de fer filosofia i cap als temes que normalment es tracten en el món anglosaxó. Així, si als anys 40 allò significatiu és que a la biblioteca hi tingui un llibre dedicat per J. P. Sartre, als anys 80 ho és que en tingui algun dedicat per W.V. Quine.

En el marc d'aquesta evolució i d'aquests interessos, cal entendre també la cura que Ferrater va demostrar tenir per tal de mantenir-se al dia en aquells temes d'actualitat filosòfica que dominaven alguns camps de la tradició anglosaxona i que ell va contribuir a fer-nos igualment nostres: el cas de l'ètica aplicada és exemplar en aquest sentit (*Ética aplicada: Del aborto a la violencia*).

A tall de conclusió. Al final de la primera secció dèiem que podia haver-hi dos tipus de lectors interessats a fer servir la *Biblioteca Ferrater Mora*: aquells que voldran consultar els llibres, alguns llibres en particular, del fons; i aquells altres que

s'interessaran, en canvi, per la biblioteca en conjunt i els seus llibres. Esperem que amb aquestes quatre notes que hem ofert aquí hàgim pogut donar alguna indicació útil perquè tots dos tipus de lectors puguin orientar-se d'acord amb els seus propòsits. Potser és cert, tanmateix, que hem posat una atenció més gran a mostrar que el fons té una relació especial amb el pensament de Ferrater Mora. En aquest sentit potser hem facilitat una mica més la feina al segon tipus de lector. El tracte desigual, però, ens sembla justificat, perquè no podem oblidar que aquesta biblioteca ha estat propietat del cineasta, escriptor i, sobretot, filòsof Josep Ferrater Mora. Ajudar a veure-la com un tot únic i singular pot contribuir, d'alguna manera, a conservar-ne la memòria i a mostrar el nostre agraïment per la deferència i confiança que ens va tenir.

Joan Vergés Gifra

Universitat de Girona